

Fundus. International Journal on the Rural World in the Roman Period
Editorial staff, objectives of the journal and instructions for authors and editorial policy:
<https://www.documentauniversitaria.media/fundus/index.php/fundus/index>
Contact: fundus.journal@documentauniversitaria.net

The texts and images published in this work are subject - unless otherwise indicated
- to a Creative Commons Attribution (by) or CC by license. The full license can
be found at <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>

© cover picture: Deessa Fortuna. Vil·la romana de Vilauba (Camós,
Catalunya). Museu Arqueològic de Banyoles, Jordi Puig.
© texts and figures: els autors i les autores
© edition: Laboratori d'Arqueologia, Història Antiga i Prehistòria de la Universitat de Girona,
Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, Grup de Recerca Arqueològica del Pla de
l'Estany, Museu Arqueològic de Banyoles, Ajuntament de Banyoles, Documenta Universitaria

ISSN: 2938-5296
DOI: 10.33115/a/29385296/1

Girona, 2024

L'«ABEURADOR» DEL PALAU DE FOIXÀ (MAÇANET DE LA SELVA), EL *CALCATORIUM* DE LA VIL·LA DE L'HORT D'EN BACH

THE "WATER TROUGH" OF THE PALAU DE FOIXÀ (MAÇANET DE LA SELVA), THE *CALCATORIUM* OF THE VILLA OF HORT D'EN BACH

Josep Maria NOLLA BRUFAU

Universitat de Girona

<https://orcid.org/0000-0003-3367-328X>

Joaquim TREMOLEDA TRILLA*

Museu d'Arqueologia de Catalunya - Empúries

<https://orcid.org/0000-0002-2699-7318>

qtremoleda@gmail.com

Joan LLINÀS POL

Atri. Cultura i Patrimoni

<https://orcid.org/0009-0000-5529-0269>

*Autor de contacte.

HOW TO CITE (APA STYLE):

Nolla, J. M., Tremoleda, J., Llinàs, J. (2024) L'«abeurador» del Palau de Foixà (Maçanet de la Selva), el *calcatorium* de la vil·la de l'Hort d'en Bach. *Fundus. International Journal on the Rural World in the Roman Period*, 1, 17-27. https://doi.org/10.33115/a/29385296/1_2

HOW TO CITE (ISO STYLE):

Nolla, J. M., Tremoleda, J., Llinàs, J. L'«abeurador» del Palau de Foixà (Maçanet de la Selva), el *calcatorium* de la vil·la de l'Hort d'en Bach. *Fundus. International Journal on the Rural World in the Roman Period*. 2024, nº 1, p. 17-27. https://doi.org/10.33115/a/29385296/1_2

The texts and images published in this work are subject - unless otherwise indicated - to a Creative Commons Attribution (by) or CC by license. The full license can be found at <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.en>

© 2024 | © Content: Josep Maria Nolla, Joaquim Tremoleda, Joan Llinàs | © Edition: Laboratori d'Arqueologia, Història Antiga i Prehistòria de la Universitat de Girona, Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, Grup de Recerca Arqueològica del Pla de l'Estany, Museu Arqueològic de Banyoles, Ajuntament de Banyoles, Documenta Universitaria

RESUM

L'existència d'una peça de pedra en forma de receptacle a l'era del Palau de Foixà, que apareix en fotografies antigues, i que es va recollir en la publicació dels resultats d'una monografia arqueològica de la vil·la romana de l'Hort d'en Bach, al terme municipal de Maçanet de la Selva, no s'havia pogut atribuir fins ara a una funció concreta. Gràcies als paral·lels que aporta un llibre recent de Yolanda Peña, hem pogut associar la peça esmentada al receptacle que recollia el resultat del premsat en un *calcatorium* de la vil·la. Un element determinant és la decoració, en forma de cap de lleó, que decorava el broc de sortida.

PARAULES CLAU

Vil·la romana, premsa, calcatorium, vi

ABSTRACT

The existence of a piece of stone as a receptacle in the Palau de Foixà, which appears in old photographs, and which was collected in the publication of the results of an archaeological monograph of the Roman villa of L'Hort d'en Bach, in the municipality of Maçanet de la Selva, had not been attributed to a specific function until now. Thanks to the parallels provided by a recent book by Yolanda Peña, we have been able to associate this piece with the receptacle that collected the result of the press in a *calcatorium* of the villa. A determining element is the decoration, in the form of a lion's head, which decorated the outlet spout.

KEYWORDS

Roman villa, press, calcatorium, wine

INTRODUCCIÓ

En la monografia que aplegava els resultats de les excavacions i dels estudis realitzats sobre la vil·la romana de l'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva) (Fig. 1), un jaciment d'una importància capital (Llinàs et al., 2000), es parlava d'una peça ben interessant, versemblantment antiga que havia estat utilitzada durant un temps difícil de fixar, d'abeurador i, molt més recentment, de peixera, fent bonic en el pati oriental de l'imponent edifici anomenat «Palau de Foixà» que conservava, aprofitats i en perfecte estat, murs de més de més de 5 m d'alçària que havien format part de l'edifici rural romà, obrats durant la darrera fase constructiva, dins del primer quart del segle v (Llinàs et al., 2000, p. 100-113) (Fig. 2). Per altra banda, tot i la procedència segura d'aquesta vil·la i l'àmplia cronologia que s'hi ha documentat, que va des del segle II aC fins ben entrat el segle VI dC (Llinàs et al., 2000; Llinàs, Ramírez, Montalban, 1996), la seva situació fora de context i reutilitzada amb posterioritat, com a mínim des dels anys 20 del segle XX, fa impossible situar-la en cap context arqueològic, tot i que a parer dels excavadors de la vil·la caldria associar la peça a la fase 5, que correspon a l'etapa baix-imperial, que cal datar en el segle v (Llinàs et al., 2000, p. 135-146; inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya, fitxa 13691).

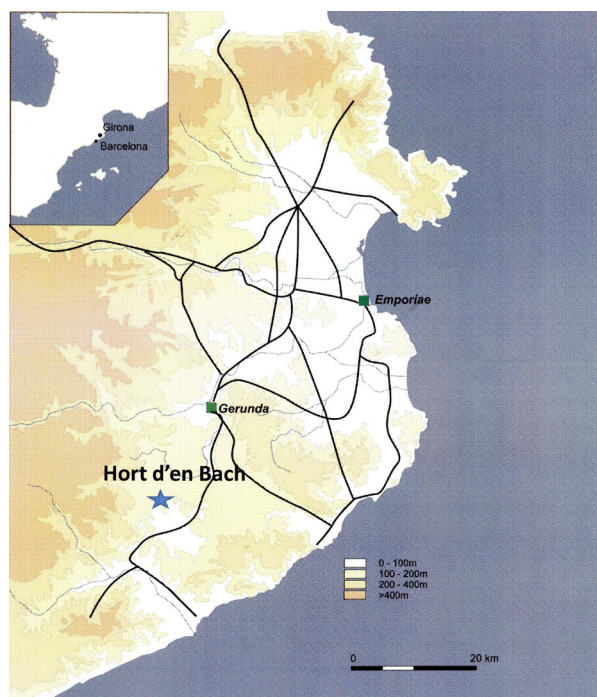

Figura 1. Plànol general del sector que ocupaven les ciutats romanes Emporíae, Gerunda i Aquae Calidae, amb la xarxa viària principal, tot remarcant la situació de la vil·la de l'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva).

Figura 2. El suposat abeurador del «Palau de Foixà», avui mateix, al pati de l'antic casal (Foto: V. Fargnoli).

Per l'aspecte, prismàtic i regular, paral·lelepípede, i per les mides —bastant més de 2 m de llarg i d'uns 0'80 m d'amplada—, s'havia proposat, com a primera possibilitat, que hagués estat un sarcòfag antic que hauria estat utilitzat per sebollir un dels propietaris, home o dona, d'aquell edifici i d'aquella propietat. Nogensmenys, s'apartava decididament dels models ben reconeguts de taüts de pedra d'època romana. Experts i expertes en aquest camp, ho certificaven decididament sense, però, poder aportar clàries sobre què seria i de quin època. No era, de cap manera, un ossari o sarcòfag medieval o modern i per l'elegant decoració central d'un cap de lleó que d'origen havia funcionat de broc abocador¹ semblava que ens podíem trobar davant d'una d'abeurador d'època indeterminada. No deixava de ser estrany i, de fet, extraordinari però, de moment, no semblava possible saber ben bé què era i de quin moment històric, en darrera instància, treure'n l'entrellat (Llinàs et al., 2000, p. 145-146, fig. 111 i 112) (Fig. 2).

La qüestió sempre ens havia interessat sense, però, poder avançar amb una proposta raonable i documentada. Durant uns quants anys era una pregunta recurrent que no tenia resposta.

Tal com veurem tot seguit, la publicació recent d'una excel·lent monografia ens ha permès desencallar la qüestió i fer una proposta racional, acceptable, que explica la funció d'aquella peça que hauria format part de la *pars fructuaria* de la vil·la i que s'hauria conservat i arribat fins avui tot modificant la seva funció per adaptar-la a noves necessitats.

¹ En un moment determinat, que suposem relativament modern sense, però, poder fixar-lo millor en el temps, aquell orifici fou modificat amb la incorporació d'un tub metàl·lic. Durant aquella operació es produí l'esquerda, ben visible, que afecta la cara principal. En l'antiga foto dels anys 20, d'en Fargnoli, la gran peça era ben sencera (Llinàs et al., 2000, p. 165, fig. 124)

1. DESCRIPCIÓ DE LA PEÇA

L'objecte que ens interessa i que, amb tota certesa durant un temps segurament molt llarg, serví d'abeurador, fou obrat en un gran bloc de gres², una peça paral·lelepípede, interiorment rebaixada que descriurem tot seguit. Externament amida, de llargària, uns 2,20 m, amb una amplada de 0,83 m i una alçària de 0,58 m. Les parets de la caixa tenen un gruix d'uns 0,10 m. Les mides interiors són: 2,03 m de llarg, 0,65 m d'amplada i 0'44 m de profunditat (Fig. 3 i Fig. 4). La cara principal és remarcada per un filet profund que ressegueix del tot les vores exteriors aturant-se, però, en l'espai ocupat pel broc esculpit. A la cara lateral esquerra (des de la posició d'aquell que l'observa), un filet idèntic decora, si fa no fa, la meitat més pròxima a la cara principal. Més enllà, al darrera o en la cara lateral dreta, no es conserva cap mena d'embelliment. El més interessant, però, és el cap de lleó en relleu (obrat en el mateix bloc) que embellia i embolcallava l'orifici, el broc, que comunicava dins amb fora. Se situa —no podia ser de cap altra manera— a baix de tot i no pas en situació perfectament simètrica sinó lleugerament desplaçat cap a l'esquerra. Sobresurt considerablement (uns 10 cm), de l'eix vertical del receptacle i, malgrat el mal estat de conservació actual, conseqüència d'una desgraciada intervenció molt moderna, mostra un notable nivell artístic. Una sèrie d'espessos rínxols delimiten el cap com si es tractés d'una mena de corona. Del cap de felí només n'observem els ulls, atès que el morro i la boca han estat mig destruïts. Entorn de la cara de la fera, l'artesà ha marcat gruixuts blens de pèl que acaben configurant els rínxols de la corona exterior. Ocupa una amplada d'uns 0,50 m i una alçària d'uns 0,35 m (Fig. 2 a 4).

No es tracta d'una adquisició moderna. En una foto antiga de Fagnoli dels anys 20 surt al pati de can Tomàs, la casa de pagès que ocupava l'antic casal. Això descarta que hagués estat portat per decorar el restaurant posterior (Llinàs et al., 2000, p. 165, fig. 124). Tot va a favor de pensar que era allí des de sempre i que les seves característiques van propiciar l'aprofitament com abeurador en una casa de pagès on sempre és d'utilitat.

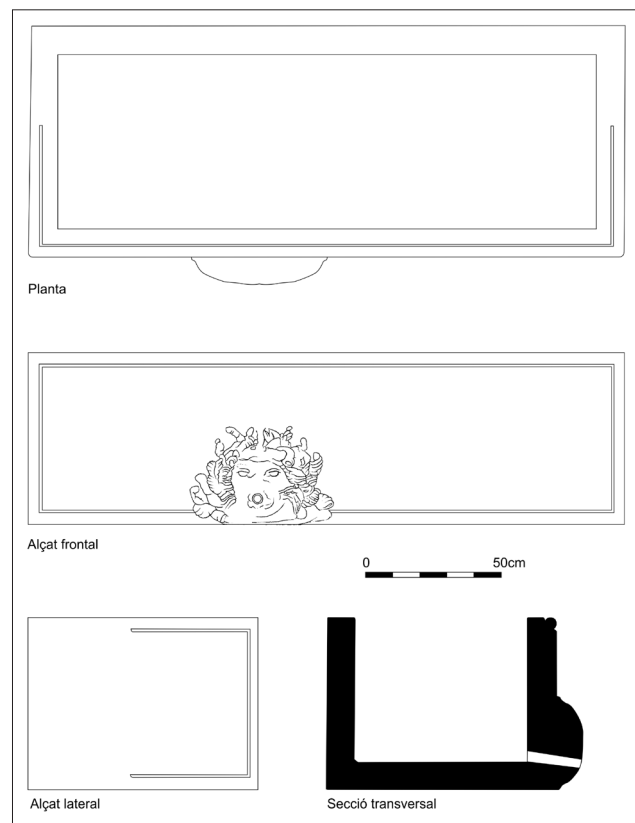

Figura 3. La peça (planta, alçats i secció) (Dibuix J. Sagera).

Figura 4. A) La peça sencera. B) El broc esculpit (Fotos: Joan Llinàs).

² Convindria una anàlisi més acurada i feta per experts per confirmar-ne, si fos possible, la procedència. Ara mateix, d'ençà de tancament del restaurant Palau de Foixà, no és gens fàcil poder veure-la.

2. ANÀLISI FUNCIONAL

Queda clar, per diverses raons adduïdes pels experts (i per una anàlisi més detallada de la peça, com veurem tot seguit), que la primera opció, la més raonable a primer cop d'ull, que hagués estat un sarcòfag no podia ser sostinguda. Una altra possibilitat —rebutjada l'anterior— era proposar que no hagués estat altra cosa que un abeurador potser d'època moderna tot i que, en aquest cas, es tractaria d'un cas únic; no és la norma embellir-los d'aquella manera. Podia haver estat part d'una font monumental tot i que la forma, les característiques, els acabats i la inexistència de paral·lels anaven en contra d'aquesta possibilitat. Calia, doncs, tornar-la a analitzar, intentar identificar peces semblants i, a partir de tot això, fer una nova proposta el més ben ancorada possible. La publicació, ben recent, d'una utilíssima monografia sobre el món del premsat del raïm i de l'oliva al món antic i tardo-antic (Peña, 2023, p. 141-148), ha fet possible veure les coses d'una altra manera i proposar que l'abeurador del Palau de Foixà de Maçanet de la Selva, va ser, en realitat, un *calcatorium*, un receptacle lligat a la sala de premsat de la vil·la de l'Hort d'en Bach, on s'aplegaria el most que a través de l'orifici que *amagava* el *protomos* lleoní, es recollia en una gerra (un *dolium*) o, com a Pla de l'Horta, anava a parar a un conducte impermeabilitzat que el portava fins a les grans gerres de la *cella uinaria* (Fig. 5A) (Costa et al., (cur.) 2019, p. 84-86, fig. 4.64 i 4.70; p. 220-221, fig. 11.14 i 11.15).

La situació, a baix de tot, del cap de lleó té raó de ser si el seu interior amagava una perforació, un conducte, que permetia que el líquid circulés de dins a fora. Tapat, aquell receptacle hauria pogut funcionar com a *calcatorium*, com a lloc de trepig d'una o dues persones tal com s'observa en diversos paral·lels iconogràfics (*infra*). La manca de decoració de les parets dreta, del darrera i de la meitat de la de l'esquerra (*supra*), ens indiquen clarament que la gran caixa lapídia formava part d'una altra construcció que deixava de banda, lògicament, la part frontal i, puntualment, la meitat de la cara esquerra. No era, doncs, una peça independent, aïllada, sinó que un bocí d'una realitat més complexa (Fig. 5B).

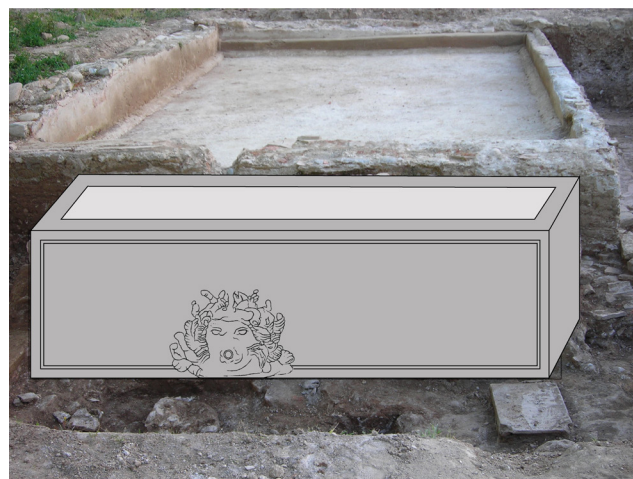

Figura 5. A) Pla de l'Horta. Receptacle d'obra on arribava el mosts del *lacus* i de la sala de premsat i des d'on es portava, per una conducció, també d'obra, a la *cella uinaria*. B) Muntatge on s'ha substituït la peça distribuïdora de pedruscall i morter, pel *calcatorium* de pedra de l'Hort d'en Bach (Muntatge: Joaquim Tremoleda).

3. MITOLOGIA I SIMBOLISME

En el capítol dedicat a aspectes lligats amb la religió i el món sobrehumà, d'una importància gegantina que pot passar, si badem, completament desapercebuda i, en canvi, omnipresent al llarg de tot el procés que comportava el conreu de la vinya (i, en general, de tota mena de conreus) encaminat a l'obtenció de vi, exposat a mil i una circumstàncies que, en qualsevol moment, podien significar una minva de la producció (o de la seva qualitat) o, fins i tot, la pèrdua completa, s'assenyala, a través d'un vast registre iconogràfic (mosaics i relleus esculpits, especialment sobre sarcòfags) on se'ns mostra, seguint uns esquemes ben pautats i pràcticament sense canvis (o amb modificacions circumstancials i de poca volada), l'existència d'uns objectes, en general no massa grans, utilitzats com a *calcatoria* on dos, tres o quatre individus —sovint uns *putti* amb o sense ales— procedeixen alegrement al trepig del raïm, a l'hora que el most produït per aquella acció surt de la caixa pètria a través d'uns *protomoi* lleonins dins del qual s'amaga un conducte pel qual circula el líquid que es recollit en unes gerres (*dolia*) (Peña, 2023, p. 141-148, especialment p. 145-148, fig. 77 i 78).

En la presentació que fa d'aquesta qüestió, recorda la presència de peces d'aquesta mena, amb el broc en cap de lleó, al país del Nil, d'ençà època hel·lenística en endavant. Més enllà d'aquell territori, les troballes arqueològiques són infreqüents, extraordinàries si deixem de banda el registre iconogràfic, extensíssim i molt variat (*infra*).

Considera —i ens sembla una interpretació carregada de sentit— que el *protomos* del noble felí tindria una poderosa funció apotropaica, màgica, en un moment importantíssim del procés de vinificació. Alguns erudits apunten la possible identificació de la imatge lleonina amb *Bacus*, amb la qual cosa es clouria el cercle (Peña, 2023, p. 145-146).

Si podem en la mitologia, i en concret en la divinitat de Dionís o Bacus i la seva relació amb el lleó, en el conegut passatge en què Dionís és raptat per uns pirates, amb la intenció d'obtenir un rescat, en el vaixell comencen a passar fets estranys, com a que comencen a brotar tòries i heura arreu, fins que el propi Dionís es transforma en un terrible lleó que ataca el capità i fa que aparegui també un os enorme. Això provoca el terror dels mariners que es llencen per la borda i es transformen en dofins. Només rescata el timoner, al qual

revela la seva natura divina i des de llavors es converteix en un membre entusiasta del seu seguici (Hart, 2008, p. 241). Aquest relat apareix en els *Himnes Homèrics*; Ovidi, més endavant també va tractar aquest tema, amb modificacions (Ovidi, *Met.* III, 582-691).

Precisament, el tema del seguici de Bacus procedeix d'un conjunt de narracions força primitives, segons les quals va entrar com a conqueridor fins a l'interior d'Àsia. Des de Tràcia, Dionís va passar a l'Índia, país que va conquerir amb una expedició meitat guerrera, meitat divina, sometent aquelles terres per la força de les armes, ja que duia un exèrcit, i també amb els seus poders místics. En aquesta època sembla que s'origina el tema del seguici triomfal amb el qual s'acompanya Dionís, amb el carro tirat per panteres i decorat amb pàmpols i heura, els silens i les bacants, els sàtirs i altres divinitats menors (Grimal, 1989, p. 140). Després de les conquestes reals d'Alexandre, les proeses fabuloses de Dionís es van estendre i se'l va representar arribant fins a l'Índia. Òbviament era desitjable per Alexandre i els seus successors seguir les passes d'un déu que, a més, s'identificava immediatament amb totes les formes de divinitat oriental, per exemple Dionís es va equiparar amb Osiris (Hart, 2008, p. 242).

El tema del seguici és força recurrent i apareix en els programes decoratius de les cases romanes d'ambient urbà. Com exemples, podem citar el mosaic romà del seguici de Bacus a l'emblema central, amb la presència, al centre, d'un lleó, amoretts i mènades, que prové del triclini de la Casa del Centaure de Pompeia (VI, 9, 3), actualment està exposat al Museu Arqueològic Nacional de Nàpols.

Les diverses temàtiques que trobem en l'enorme quantitat de mosaics decorats de les cases romanes de les ciutats de Tunísia, especialment datats en el segle II, no deixen de banda els cicles mitològics, un dels més desenvolupats és el de Dionís-Bacus, aquest jove “dues vegades nat”, possiblement per les seves celebracions i festes orgiàstiques, que el feien un déu que permetia trencar les prohibicions, de la bogeria, de l'alliberament i de l'exuberància, adequat, sens dubte per a decorar els espais domèstic de celebració amb els convidats (Fradier, 1982, p. 28-34). Un altre exemple ben conegut procedeix de la ciutat de tunisiana de Thysdrus, de format allargassat en el qual es pot veure que Dionís cavalca per les planes polsegoses del nord d'Àfrica a llocs d'un lleó, porta una copa a la mà i les regnes a l'altra. L'acompanyen un parell de sàtirs i una mènada

que toca el címbal. Silè el segueix assegut a llocs d'un camell. Procedeix de la casa de la processó dionisiaca (Fig. 6).

Figura 6. Mosaic amb la representació del seguici de Dionís, amb el déu cavalcant a llocs d'un lleó. Procedeix de la casa de la processó dionisiaca, de la ciutat de Thysdrus (El Djem). Extret de <https://www.theoi.com/Gallery/Z12.4.html>.

Figura 7A i B. Sarcòfag del Museu de Lió. Imatges extretes de la web <https://lugdunum.grandlyon.com/fr/Oeuvre/1324-Sarcophage-du-triomphe-de-Bacchus>.

Sobre altres suports també trobem desenvolupat el tema del seguici de Bacus, per exemple en el frontal d'un sarcòfag del Musée gallo-romain de Lyon, que correspon al núm. 736.509 364-22 de la classificació decimal Dewey (Darblade-Audoin, 2003, p. 183-195). Aquesta peça es va trobar el 1824 en els treballs de reconstrucció de l'església de Sant Irineu, en buidar els fonaments del mur esquerre de la rampa de les escales, a una profunditat d'uns 4 m i es data en el primer quart del segle III. Es tracta d'un sarcòfag de marbre blanc treballat en alt relleu, importat de Roma. L'escena es desenvolupa a la manera dels triomfs militars, però aquí és representat el triomf del déu sobre l'Índia, el qual podem veure Bacus i Ariadna sobre un carro engalanat tirat per lleones, dirigides pel déu Pan, situat al centre; al davant hi veiem presoners de cabell arrissat, muntats sobre un elefant i voltats per altres animals exòtics, on es veu clarament el cap d'un lleó; a l'extrem dret, un Hèrcules borratxo, agafat per un sàtir, intenta apoderar-se d'una nimfa (Fig. 7A i B). En aquesta processó possiblement hi hem de veure una al·legoria del viatge al més enllà o, millor encara, una representació simbòlica del triomf sobre la mort, especialment si tenim en compte que està decorant una peça funerària.

4. PARALLELS ICONOGRÀFICS I ARQUEOLÒGICS

Peña (2023, p. 146-148, fig. 77 i 78) cita deu exemples: 1) el mosaic de Santa Constança, dins del conjunt martirial de Santa Agnès a Roma (Peña, 2023, fig. 77.2. Una bona il·lustració a Zanker i Ewald, 2008, p. 155, fig. 139). 2) el gran sarcòfag prismàtic de pòrfir d'aquest mateix conjunt, que serví de taüt a la filla de Constantí i que es conserva, ara mateix, al Museu Pio Clementino, al Vaticà, i que s'hauria de datar a l'entorn del 354 (Peña, 2023, fig. 77.4) (Fig. 8A), esmenta, només, la decoració d'una de les cares laterals amb la banda superior decorada amb unes garlandes de fullam i, en el punt d'unió, un cap d'un infant amb la cara riallera. A sota, la decoració central, simètrica, se situa en un emparat al mig de la qual un *calcatorium* prismàtic, ple a vessar de raïm que tres *putti* alats, trepitgen. A través d'un broc en forma cap de lleó, el most omple una gerra (una mena de *dolium* petit) (Fig. 8B). A l'altra cara el

cap del punt d'unió de les dues garlandes és d'un home adult amb barba, en canvi, l'escena de premsat, és ben semblant (Fig. 8A), 3) Un sarcòfag del museu Paul Getty a Los Angeles (Peña, 2023, fig. 78.4), 4) el sarcòfag dels *tres pastors* del Vaticà (Peña, 2023, fig. 78.2), 5) el mosaic de la verema de Colle Oppio, del segle I, 6) el mosaic dels *Amors de Júpiter* (Peña, 2023, fig. 78.3), 7) el mosaic del *Do del Vi* d'Écija (segles II-III), 8) el sarcòfag de Quinta Flàvia Severina del segle III (Peña, 2023, fig. 78.1), 9) el sarcòfag dels *putti* veremadors del museu de Narbona (segle III) i, també, més esquemàtic, 10) una placa de marbre decorada del museu de Venècia (Peña, 2023, fig. 77.3).

Figura 8. A) Sarcòfag de pòrfir procedent de Santa Constança. Cara A. B) Mateixa peça, cara B (Peña, 2023, fig. 77, 4).

Figura 9. Sarcòfag de «Lot» (Brandenburg, 2004).

Nosaltres, sense voluntat d'exhaustivitat, en podem afegir uns quants més:

De Roma, el sarcòfag cristià anomenat de «Lot» que procedeix d'un dels mausoleus immediats de la basílica en forma de circ de Sant Sebastià, del tercer quart del segle IV que conserva, parcialment, la tapadora amb una placa central rectangular sostinguda per dos angelets, a la dreta, escenes de cacera (sencera) i a l'esquerra, una dona (divinitat) amb una torxa inclinada cap a terra (simbologia

de la mort). El frontal és dividit horitzontalment en dos registres, amb *imago clipeata* en forma de petxina dins de la quals marit i muller, en actitud de concòrdia i consens (ell, togat, amb un *uolumen* a la mà esquerra i fent, amb la dreta, el símbol de prendre la paraula i ella, sofisticadament pentinada i enjoiada, abraçant-lo). A cada costat, observem unes figures masculines la interpretació de les quals se'ns escapa. Més enllà, a l'esquerra de l'espectador, la negació de Pere i la resurrecció de Llàtzer. A la dreta, els tres reis (?). El registre inferior es dividit en tres plafons per columnes algunes de les quals, salomòniques, amb estries helicoidals. El de l'esquerra representa el moment en què l'esposa de Lot mirà endarrere i, potser, la Casta Susana. A la part central, uns *putti* (cinc en total) premsant raïm al *calcatorium* en forma de banyera amb dos caps de lleó simètricament disposats per on surt el mosts que s'aplega dins de dos *dolia*. El registre de la dreta, molt erosionat, no permet reconèixer l'escena (una bona imatge a Brandenburg, 2004) (Fig. 9).

També de Roma, un sarcòfag del Vaticà, de la col·lecció Dal Pozzo, ara al Windsor Castle (Inv. 8674), amb escena de tema dionisiac amb trepig d'un faune i dos membres del seguici i el receptacle amb abocadors en cap de lleó i *dolia* (Zanker i Ewald, 2008, p. 156, fig. 140 (dibuix)).

Novament de Roma, del palazzo Corsini, de finals segle III, un sarcòfag amb escena de verema amb tres *putti* trepitjant raïm. El receptacle dins d'on ho fan, mostra dos abocadors en forma de caps de lleó i, a sota, dos *dolia* (Zanker i Ewald, 2008, p. 157, fig. 142).

De la mateixa ciutat, novament un sarcòfag procedent de la *Vigna Buonfigliuoli*, a prop del cementiri de Pretextat (Museo Pio Cristiano, Lat. 181), anomenat dels «Tres pastors» que hom data del darrer terç del segle IV. Els tres pastors que carreguen l'ovella a l'espatlla se situen simètricament sobre uns pedestals, un al centre i els altres dos, als extrems. Al fons hi ha una atapeïda escena de verema enmig d'una vinya esponerosa. A la part baixa del costat dret (del que mira), una escena de trepig amb un *calcatorium* amb dos *protomoi* lleonis que aboquen el most en dues gerres globulars (Monfrin, 1995, il·lustració núm. 18)

De Viena del Delfinat, de Saint Roman-en-Gal (Musée Archéologique Nationale Saint Germain-en-Laye), el mosaic del *calendari del pagès*, amb 28 plafons, un dels qual amb representació de trepig de tres xicots en un *calcatorium* amb 3 caps de lleó i *dolia* (Balmelle i Darmon, 2017, p. 189, fig. 239 i 190, fig. 242 (detall)).

En un baixrelleu de marbre conservat al Museu del Louvre, datat vers el 240 dC, a la banda dreta, es representa una escena amb un personatge que, enfilat a una escala, recull raïm, que es guarda en cistells, un altre personatge carrega un d'aquests cistells ple de raïm i l'aboca dins un recipient, un *calcatorium* que es troba a l'interior d'una estructura coberta, on dos personatges que s'aguanten entre sí procedeixen al premsat de raïm. Aquest recipient té dues motlures horitzontals i està dotat, a la part baixa, i repartits simètricament dos vessadors en forma de caps de lleó (Tchernia i Brun, 1999, fig. 53) (Fig. 10). Un sarcòfag de marbre, incomplet, que es data en el segle II, molt similar a l'anterior, és un frontal amb l'escena mitològica amb la representació d'uns amoretts alats i joves faunes que participen de la verema. L'escena fa referència a Bacus, el culte del qual està relacionat amb el cicle de la regeneració. El sarcòfag s'exposa al nou museu Narbo Via, sense procedència (Fig. 11).

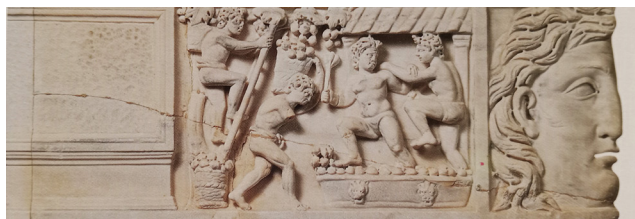

Figura 10. Baixrelleu de marbre del Museu del Louvre (Tchernia, A., Brun, J.-P., 1999, fig. 53).

Figura 11. Frontal de sarcòfag del Museu Narbo Via, de Narbona (Foto: Joaquim Tremoleda).

En ocasions, el *calcatorium* on es produeix el trepig no és prismàtic sinó en forma de banyera, amb formes més arrodonides. No hi manca el *protomos* del gran felí, en posició central, per on es buidaria l'aigua. Alguns d'aquests *calcatoria* podria haver tingut aquesta forma com mostra amb claredat el registre iconogràfic. Al Duomo de Terracina es conserva un sepulcre de pòrfir

amb abocador central en forma de cap de lleó entre dues anelles posades dins d'unes teles penjades (Fig. 12).

Figura 12. Sarcòfag de pòrfir en forma de banyera del Duomo de Terracina (Foto: Josep Maria Nolla).

5. ELEMENTS PER A LA DISCUSSIÓ I CONCLUSIÓ

Proposaríem, en ser la més segura de les possibilitats, que la nostra peça formà part, en el seu moment, del *supellex* de la vil·la de l'Hort d'en Bach. Quan deixà de fer-se servir se li trobà una nova utilitat, fent-lo servir d'abeurador (i, finalment, fa quatre dies, d'exòtica peixera). No és possible fixar-ne amb precisió la cronologia i els paral·lels iconogràfics recollits posen de manifest que existiren des del segle II (i potser abans) fins al baix Imperi (i, probablement, un xic més enllà. La identificació, amb tota seguretat, de la pedra permetria cercar-ne l'origen i podria ajudar a enquadrar l'enquesta. Deixem-ho, de moment.

I tanmateix, la identificació d'una peça extraordinària, raríssima a la *pars occidentis* de l'antic imperi romà, ens permet aprofundir en una qüestió que les valuoses excavacions efectuades no havien pogut ni plantejar per la parcialitat dels treballs efectuats i per l'estat del jaciment amb una ocupació continuada amb tots els problemes que allò comporta.

Podem defensar, sense por d'errar, que l'Hort d'en Bach, com totes les vil·les i establiments agraris d'aquest territori entre la baixa república i l'antiguitat tardana (i, de fet, molt més enllà (Nolla, Palahí i Vivo (cur.), 2010, p. 90-92 i il·lustració de la pàgina 93; Burch et al., 2013, p. 118-120; Nolla et al., 2016, p. 138-141), tingué com un dels puntals de la seva activitat econòmica la viticultura. Si ja existia d'abans, degué continuar fent-se servir quan l'edifici, vers el 400, fou objecte d'una potentíssima reforma que la modificà profundament (Llinàs et al., 2000, p. 100-148).

BIBLIOGRAFIA

- Balmelle, C. i Darmon, J.-P. (2007). *La mosaïque dans les Gaules romaines*. Picard.
- Brandenburg, H. (2004). *Le prime chiese di Roma IV-VII secolo. L'inizio dell'architettura ecclesiastica occidentale*. Jaca Book.
- Burch, J., Casas, J., Castanyer, P., Costa, A., Nolla, J. M., Palahí, Ll., Sagrera, J., Simon, J. Tremoleda, J., Varenna, A., Vivó, D. i Vivo, J. (2013). *L'alt imperi al nord-est del Conuentus Tarraconensis. Una visió de conjunt*. Universitat de Girona-Documenta Universitaria.
- Costa, A., Palahí, Ll., Nolla, J. M. i Vivó, D., curadors (2019). *La vil·la romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter) i el suburbium de Gerunda com espai residencial i productiu*. Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona. Sèrie Monogràfica, 29.
- Darblade-Audoin, M.-P. i Lavagne, H. (2006). *Nuvel Espérandieu: Recueil general des sculptures sur Pierre de la Gaule*. Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.
- Fradier, G. (1982). *Mosaïques romaines de Tunisie*. Editions Ceres Productions.
- Grimal, P. (1989). *Diccionario de mitología griega y romana*. Paidós.
- Hart, R. (2008). *El gran libro de la mitología griega*. La esfera de los libros.
- Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya, fitxa 13691.
- Llinàs, J., Montalbán, Mª C., Ramírez, A. i Sureda, M. (2000). *L'Hort d'en Bach, del segle II abans de Crist a l'any 2000. La pervivència ininterrompuda d'un hàbitat a Maçanet de la Selva des de la baixa república romana fins als nostres dies*. Taller d'Història de Maçanet de la Selva, Centre d'Estudis Selvatans. Estudis i Textos, 7.
- Llinàs, J., Ramírez, A. i Montalbán, Mª C. (1996). L'Hort d'en Bach (Maçanet): una vil·la romana a la Selva interior. *Annals de l'Institut d'estudis Gironins*, XXXVII, 841-851.
- Monfrin, F. (1995). Illustrations, *Histoire du Christianisme des origines à nos jours. Tome II*. Dins J. M. Mayeur, L. Pietri, A. Vauchez i M. Vernard, *Naissance d'une chrétienté (250-430)*. Desclee Mame.
- Nolla, J. M., Palahí, L. i Vivo, J., curadors (2010). *De l'oppidum a la ciuitas. La romanització inicial de la Indigècia*. Universitat de Girona-Documenta Universitaria.
- Nolla, J. M., Burch, J., Amich, N. M., Palahí, Ll., Canal, E., Casas, J., Castanyer, P., Sagrera, J., Sureda, M. Tremoleda, J., Vivó, D., Vivo, J., Costa, A., Prat, M., Simon, J. i Varenna, A. (2016). *Baix imperi i antiguitat tardana al sector nord-oriental de la prouincia Tarraconensis. De l'adveniment de Dioclecià a la mort de Carlemany*. Universitat de Girona-Documenta Universitaria.
- Peña, Y. (2023). *De tornos y de tornillos. Tecnologías de prensado de la uva y la aceituna en el mundo romano y tardoromano*. Comares Arqueología. Arqueologías Históricas, 1.
- Tchernia, A., Brun, J.-P. (1999). *Le vin romain antique*. Glénat.
- Zanker, P. i Ewald, B. Ch. (2008). *Vivere con i miti. L'iconografia dei sacofagi romani*. Nuova Cultura 177. Bollati Boringhieri.

FONTS DE FINANÇAMENT

Aquesta recerca no ha rebut fonts de finançament extern.

CONFLICTE D'INTERESSOS

Els autors declaren que no hi ha cap conflicte d'interessos.